

УДК [371.134:811(07)] (09)

Vita Bezliudna, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри іноземних мов
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

АНАЛІЗ ЗМІСТУ І ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У 70-80-ті РР. XX СТОЛІТТЯ

У статті на основі аналізу історико-педагогічної літератури розглянуто зміст та якість професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах, проаналізовано проект кваліфікаційної характеристики і професіограму для майбутніх учителів іноземних мов, висвітлені основні групи педагогічних умінь і навичок, необхідних для здійснення найважливіших професійних функцій вчителя іноземних мов.

Ключові слова: професійна підготовка, учитель, іноземна мова, професіограма, уміння, навички.

Vita Bezliudnaya, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры иностранных языков Уманского государственного педагогического
университета имени Павла Тычины

АНАЛИЗ СОДЕРЖАНИЯ И КАЧЕСТВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В 70-80-е ГГ. XX ВЕКА

В статье на основе анализа историко-педагогической литературы рассматриваются содержание и качество профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков в высших педагогических учебных заведениях, проанализированы проект квалификационной характеристики и профессиограма для будущих учителей иностранных языков, рассмотрены основные группы педагогических умений и навыков, необходимые для осуществления важнейших профессиональных функций учителя иностранных языков.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, учитель, иностранный язык, профессиограма, умения, навыки.

Vita Bezliudna, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor
of the Foreign Languages Department of Uman State Pedagogical University

ANALYSIS OF CONTENT AND QUALITY OF FOREIGN LANGUAGES TEACHERS TRAINING IN THE 70-80-ies. YEARS OF XX CENTURY

The article based on the analysis of historical and pedagogical literature discusses the content and quality of future foreign languages teachers training in higher educational institutions, the project qualification characteristics and profессиограма for future teachers of foreign languages are analyzed, the basic group of pedagogical skills necessary to carry out the most important professional functions of foreign languages teachers are introduced here.

Keywords: vocational training, teacher, foreign language, profессиограма, skills.

Постановка проблеми. Реформування вітчизняної вищої освіти підвищує науковий інтерес до вивчення досвіду минулих років, який є надійним фундаментом її модернізації. Розвиток процесу професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема учителів іноземних мов неможливий без адекватної історико-культурної рефлексії його генезису, що передбачає знання попередніх етапів її розвитку. Об'єктивне дослідження історії становлення цього процесу дозволяє отримати нові знання, які можуть ефективно використовуватися в сучасній педагогічній теорії та практиці.

Як свідчить **аналіз основних досліджень і публікацій** історія розвитку іншомовної освіти здавна привертала увагу дослідників: І. Бім, Н. Бориско, Є. Константинов, О. Миролюбов, С. Ніконова, І. Рахманова, Н. Савчак, П. Сердюков, В. Цетлін, В. Раушенбах, О. Шапкіна. У останнє десятиріччя поживалися дослідження, які торкаються історичного аспекту підготовки учителів іноземних мов. Серед сучасних вітчизняних дослідників важливо відзначити праці та публікації Н. Гончаренко, Б. Лабінської, О. Мисечко, С. Ніколаєнко, О. Околовича, І. Соколової, О. Шмирко та ін. Однак багатогранність аналізованої проблеми переконує в доцільності більш глибокого розгляду особливостей змісту і якості професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах.

Мета статті – проаналізувати зміст і якість професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у 70-80-ті рр. ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. На початку 70-х рр. ХХ ст. підготовка педагогічних кадрів будувалася із врахуванням реальних потреб шкільної освіти. Перехід до нового етапу розпочався з «Положення про середню загальноосвітню школу з викладанням ряду предметів іноземною мовою» (1973) [11] та наказу Міністерства освіти УРСР «Про поліпшення викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах» (1974), запропонувавши ряд заходів для подальшого вдосконалення системи іншомовної освіти [14, с. 14–17.]. Висока соціальна затребуваність суспільства у вчителів

іноземних мов зумовила необхідність пошуку нових можливостей вдосконалення їх підготовки, формування їх професійних якостей.

Влітку на черговій сесії Верховної Ради СРСР були введені в дію «Основи законодавства Союзу РСР і Радянських республік про народну освіту» (1973). Новий Закон зробив обов'язковим отримання повної середньої освіти. Безсумнівно, в умовах, що склалися кваліфікація вчителя, його педагогічна майстерність ставали фактором першочергового значення.

У порівнянні з попередніми періодами, де домінують технічні спеціальності та напрямки підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки, починають розвиватися і гуманітарні громадські науки, що відображено в документах, прийнятих до реалізації у провідних вузах країни відповідно до постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого удосконалення вищої освіти в країні» (1972) [8, с. 255-262].

Зміст професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов був насичений патріотизмом, усвідомленням громадянського обов'язку, що сприяло формуванню почуття власної гідності. На заняттях з іноземної мови, студент факультету іноземних мов мав бути підготовлений для ідейного і патріотичного виховання підростаючих поколінь.

Професійний потенціал став центральною ланкою усього навчально-виховного процесу. Його поглиблення і розширення відбувалося у в двох напрямках:

– формування педагогічної особистості студента (формування пізнавальних інтересів в області обраної професії, виховання моральної готовності до роботи в школі, підготовка студентів до комуністичного виховання школярів).

– розвиток спеціальних навичок і умінь, що складають методичний арсенал вчителя.

Вища освіта у цей період здійснюється через університети, академії, інститути, втузи й інші вищі навчальні заклади (ВНЗ). Підготовка майбутніх учителів іноземних мов проводиться у 113 ВНЗ на денній, заочній і вечірній

відділеннях. На денних відділеннях ВНЗ факультетів іноземних мов ведеться підготовка вчителів зі спеціальності як вузького, так і широкого профілів, на вечірніх і заочних відділеннях – тільки зі спеціальності вузького профілю.

Аналізуючи особливості розвитку іншомовної освіти в аспекті вдосконалення фахової підготовки О. Мисечко зазначає, що мережа вищих навчальних закладів розвивається не екстенсивним шляхом, а завдяки зростанню студентського складу. Вдруге з метою збільшення випуску фахівців у практику їх роботи вводиться підготовка вчителів широкого профілю. У цей період ситуація розгортається у послідовності переходу від майже повного перебування цих питань поза колом пріоритетних тем протягом 60-х років до поступового їх виведення на порядок денний протягом 70-х років і, нарешті, до активного їх дослідження й обговорення протягом 80-х років ХХ ст. [10, с. 463].

Результати наукового пошуку та офіційні дані засвідчують, що у означений період у школах працювало майже 174 тис. вчителів іноземної мови (з них – 161 тис. з вищою). Водночас у ВПНЗ на факультетах іноземних мов навчалася 83 тис. чол.: з яких понад 45 тис. на англійських відділеннях, 20 тис. осіб – на німецьких понад 16 тис. осіб – на французьких, на іспанському відділенні – 1500 осіб [17, с. 10].

До основних завдань, якими керувалися вищі педагогічні навчальні заклади (ВПНЗ) на початку 70-х рр. ХХ ст. відносили: підготувати висококваліфікованих фахівців з глибокими теоретичними і необхідними практичними знаннями за фахом, які володіють марксистсько-ленінською теорією, новітніми досягненнями вітчизняної та зарубіжної науки і техніки, вихованих у дусі високої комуністичної свідомості, радянського патріотизму, дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму, що володіють навичками організації масово-політичної та виховної роботи; постійне вдосконалення якості підготовки фахівців з урахуванням вимог сучасного виробництва, науки, техніки, культури і перспектив їх розвитку; виконання науково-дослідних робіт, які сприяють вирішенню завдань комуністичного

будівництва; створення високоякісних підручників і навчальних посібників; підготовка науково-педагогічних кадрів; виховання у студентів почуття обов'язку і готовності до захисту соціалістичної Батьківщини; поширення наукових і політичних знань серед населення; фізична підготовка і здійснення заходів по зміцненню здоров'я студентів.

Із середини 1970-х рр. здійснюється практична розробка науково-обґрунтованих кваліфікаційних характеристик і професіограм для майбутніх учителів іноземних мов.

Так, у 1974 р. виходить Проект кваліфікаційної характеристики вчителя іноземних мов [13] і в 1977 р. – Професіограма вчителя іноземних мов [15], розроблені колективом радянських дослідників – В. Багрецовим, Є. Рабунським, К. Саломатовою, С. Шатіловим. Грунтуючись на структурно функціональному підході до аналізу педагогічної діяльності, кваліфікаційна характеристика та професіограма надають докладний опис конкретних знань, умінь, навичок майбутнього вчителя іноземної мови, необхідних для виконання інформаційно-орієнтовною, мотиваційно-стимулюючої, розвивальної, яка виховує, конструктивно планує, організаторської, комунікативно-навчальної, дослідницької (гностичної) функцій. Так, наприклад, інформаційно-орієнтовна функція вимагає від вчителя іноземної мови вміння орієнтувати учнів в ситуаціях усного і письмового спілкування, здійснювати вибір засобів вираження, видів і форм мовної діяльності; дослідницька (гностична) функція – вміння аналізувати, виявляти і вирішувати проблеми і труднощі учнів у вивченні іноземної мови тощо.

Професіограма складається із паспорта спеціальності, її кваліфікаційної характеристики, яка визначає основні вимоги до вчителя, з урахуванням педагогічної діяльності і специфіки навчального предмету. У цьому документі розглядаються особливості змісту і структури діяльності вчителя іноземної мови, враховуючи мету і завдання виховання та навчання іноземної мови у середній школі, а також накреслено основні шляхи реалізації та викладені вимоги до навчально-виховного процесу навчального закладу.

Кваліфікаційна характеристика та професіограма вчителя іноземних мов включає також вимоги до змісту суспільно-політичної, спеціальної/мовної, психолого-педагогічної та методичної підготовки вчителя на факультеті (в інституті) іноземних мов педагогічного вузу, яка забезпечується різними циклами дисциплін навчального плану.

Так, *серед вимог щодо мовної підготовки* вчителя іноземних мов висуваються: глибокі знання теоретичних дисциплін, знання про країну мова якої вивчається, вміння практичного використання мови як засобом комунікації. *До психолого-педагогічних вимог* відносять ознайомлення майбутнього вчителя з педагогічними та психологічними чинниками, що визначають успішність оволодіння учнями різного віку основними видами мовленнєвої діяльності на іноземній мові з урахуванням основних ступенів навчання - молодшої, середньої, старшої. Основною вимогою методичної підготовки є формування творчого методичного мислення вчителя, знання загальних і приватних цілей навчання іноземної мови на різних ступенях і в різних типах шкіл тощо.

Зауважимо, що в оновленій професіограмі 1985 р., представленій тим же авторським колективом, пред'являються вимоги не лише до знань умінь і навичок майбутнього вчителя іноземної мови, а й до його особистісних якостей [15].

У числі *основних груп педагогічних умінь і навичок*, необхідних для здійснення найважливіших професійних функцій вчителя іноземних мов, виділяють: 1) дидактичні, виховні, методичні; 2) вміння і навички, пов'язані з самоосвітою; 3) конструктивні, організаційні, комунікативні, гностичні [1, с. 23]. У виділених групах в якості найбільш істотних педагогічних умінь відзначаються такі: вміння проектувати розвиток особистості і колективу; вміння обґрунтовано вибирати методи, засоби, організаційні форми навчально-виховної роботи; вміння педагогічно доцільно визначати завдання для учнів; вміння встановлювати педагогічно доцільні відносини з учнями, батьками та колегами.

Відносно змісту і якості професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов багато вітчизняних та російських дослідників 80-х рр.: М. Ляховицький [9], С. Шатилов [5], В. Шевяков [12] та ін. – виділяють, в першу чергу, комунікативні вміння, вміння педагогічного спілкування, так як основна функція у професійній діяльності викладача іноземної мови – комунікативно-навчальна, а основою реалізації цієї функції на уроці є педагогічне спілкування як основна форма дидактичного впливу на учнів, як засіб створення іншомовного-мовного континууму (множини), що моделює реальну мовну дійсність.

У числі комунікативних умінь виділяються вміння регулювати стиль спілкування, використовувати різні функціонально-доцільні мовні і мовленнєві засоби; адаптивні вміння, які передбачають здатність вчителя організувати свою іншомовну мовленнєву діяльність відповідно до рівня мовної підготовки учнів. Поряд із комунікативними вміннями виділяються і методичні вміння вчителя іноземної мови, які передбачають свідоме володіння методами і прийомами вирішення навчально-виховних завдань у сфері навчання іноземної мови у середній школі.

У працях О. Абдуліної, Н. Кузьміна, А. Піскунова, детально розкривається зміст і обсяг окремих загальнопедагогічних знань, умінь і навичок студентів ВПНЗ, уточнюється їх номенклатура, визначаються можливості систематизації та класифікації. У структурі загальних педагогічних знань майбутнього вчителя виділяються такі взаємопов'язані елементи, як знання основних педагогічних фактів, фундаментальних ідей, концепцій, теорій, категорій, понять, загальної методики навчання і виховання школярів, а також законів, закономірностей розвитку педагогічних явищ [1, с. 5]. У структурі спеціального педагогічного знання вчителя-предметника, зокрема, вчителя іноземної мови, крім знань предмета і методики його викладання, виділяються також знання психологічних закономірностей засвоєння предмета – іноземної мови, знання вікових та індивідуальних особливостей учнів [16].

Починаючи з другої половини 80-х рр. ХХ ст. багато радянських педагогів, зокрема А. Барабанщіков, Є. Белозерцев, М. Кларін, А. Кондратенков, І. Наумченко, Ю.Є. Сиромолотий, В. Сластьонін, Л. Філіпова та ін., концентрують увагу на *психолого-педагогічній підготовці майбутнього вчителя, яка має бути спрямована на формування у студентів засад професійної, загальної, світоглядної культури особистості; педагогічної культури як «синтезу психолого-педагогічних переконань і майстерності, загального розвитку і професійно-педагогічних якостей, педагогічної етики і системи багатогранних відносин» [3, с. 72]; педагогічної майстерності як показника суті педагогічної культури, як синтезу розвиненого психолого-педагогічного мислення, системи педагогічних знань, умінь, навичок і емоційно-вольових засобів виразності, які сприяють творчому рішенню незліченної кількості різноманітних навчально-виховних завдань на високому рівні успішності [3, с. 75]; педагогічної техніки (манери тримати себе, говорити, знаходити правильний тон), умінь педагогічного спілкування [2, с. 134], [6]; формування установки майбутніх вчителів на творчий підхід до всіх сторін їх професійної діяльності; розвитку умінь вчителя діяти самостійно, раціонально і доцільно, осмислювати свою діяльність у поняттях і термінах педагогічної науки, мати бажання передавати свій досвід іншим [6, с. 38].*

Особливо наголошується на необхідності формування таких **загальнопрофесійних якостей** майбутнього вчителя, як вимогливість, об'єктивність, обов'язковість, тактовність, достатня професійна мобільність, вміння швидко орієнтуватися у потоці інформації, розвитку наук і освіти; всебічна педагогічна обізнаність про сутність і закономірності навчально-виховного процесу, взаємозв'язках навчання, виховання і розвитку особистості учня на кожному віковому етапі, вміння проектувати розвиток кожного учня як індивідуальності [6, с. 37]; «вміння відбирати, конструювати і реалізовувати необхідні і достатні для розвитку всіх учнів засоби навчання» [4, с. 83].

Підтримуючи педагогічні ідеї, що стосуються необхідності підготовки творчого вчителя, О. Абдуліна, Б. Коротяєв, А. Піскунов, Т. Хміль акцентують увагу на формуванні у майбутніх учителів наукового стилю педагогічного мислення (загальнонаукової культури мислення), як невід'ємної умови педагогічної творчості. Особлива роль у *змісті підготовки майбутнього вчителя відводиться оволодінню педагогічною теорією* – основним інструментом теоретико-педагогічного мислення, що дозволяє надійно, швидко і вільно орієнтуватися у реальних педагогічних явищах, знаючи їх істотні зв'язки, відносини і закономірності розвитку [7, с. 75 – 79].

Отже, аналіз історико-педагогічної літератури, постанов уряду, засвідчують, що у 1970-1980-ті рр. ХХ ст. зміст і якість професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов характеризується розширенням мережі ВПНЗ, які здійснюють підготовку майбутніх учителів іноземних мов широкого профілю; запровадженням науково-обґрунтованих кваліфікаційних характеристик і професіограм для майбутніх учителів іноземних мов, які включають вимоги не лише до мовної підготовки майбутнього спеціаліста, а й до знань, умінь, навичок, його особистісних якостей; концентрації уваги науковців на психолого-педагогічній підготовці, педагогічній майстерності, педагогічній техніки, творчому підходу до всіх сторін професійної діяльності, розвитку умінь майбутнього вчителя діяти самостійно.

Таким чином, вищі педагогічні навчальні заклади ставлять за мету підготувати висококваліфікованих фахівців з глибокими теоретичними і необхідними практичними знаннями.

Список літератури

1. Абдуллина О. А., Кузьмин Н. Н. Структура, содержание и методика формирования системы общепедагогических умений и навыков у студентов педагогических институтов / О. А. Абдуллина, Н. Н. Кузьмин // Структура и содержание общепедагогической подготовки студентов педагогических институтов: Межвузовский сборник научных трудов / ред. А. И. Пискунова. – М.: МГПИ им. Ленина, 1984. – С. 19 – 20.

2. Байтенова, Л., Кларин, М. Совершенствовать психолого-педагогическую подготовку учителей / Л. Байтенова, М. Кларин // Советская педагогика. – 1985. – № 11. – С. 134 – 135.
3. Барабанщиков, А.В. Проблемы педагогической культуры преподавателей вузов / А.В. Барабанщиков // Советская педагогика. – 1981. – № 1. – С. 71 – 76.
4. Глазачев, С.Н., Ильин, В.С. Целостный подход в подготовке будущего учителя / С.Н. Глазачев, В.С. Ильин // Советская педагогика. – 1987. – № 5. – С. 80 – 86.,
5. Идеинная и профессионально-педагогическая направленность подготовки учителей иностранных языков: сборник научных трудов/ Под общей редакцией А.П. Кондратюк. – Киев: Киев.пед.ин-т иностр.яз., 1980. – 172 с.
6. Кондратенков, А. В центре внимания – личность будущего учителя / А. Кондратенков // Народное образование. – 1987. – № 1. – С. 37 – 39.
7. Коротяев, Б.И. Роль педагогической теории в подготовке учителя / Б.И. Коротяев // Советская педагогика. – 1985. – № 1. – С. 75 – 79.
8. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. В 15 томах. Т. 8-15. М.: 1985-1989., т. 12. – С. 255-266.
9. Ляховицкий, М.В. Методика преподавания иностранных языков / М. В. Ляховицкий. – Киев: Киевский гос. пед. ин-т иностранных языков, 1982. – 112 с.
10. Мисечко О. Є. Періодизація розвитку системи професійної підготовки вчителів іноземної мови в Україні : постановка проблеми / О. Є. Мисечко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал. – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2009. – № 2. – С. 457–466.
11. Положення про середню загальноосвітню школу з викладанням ряду предметів іноземною мовою" від 22 жовтня 1973 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР – 1973. – № 23. – 38 с.

12. Проблемы профессионально-педагогической направленности в преподавании иностранного языка как специальности: сборник научных трудов. – Горький: изд-во Горьк. гос. пед. ин-та имени Н.А. Добрлюбова, 1983.

13. Проект квалификационной характеристики учителя иностранных языков (материалы к профессиограмме учителя советской школы) / Сост.: С.Ф. Шатилов, К.И. Саломатов, В.Н. Багрецов, Е.С. Рабунский. – Москва: Министерство просвещения РСФСР, 1974. – 24 с.

14. Про поліпшення викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах. Наказ № 127 від 5 травня 1974 р. // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1974. – № 11. – С. 14–17.

15. Профессиограмма учителя иностранного языка (Методические материалы к составлению учебного плана подготовки учителя иностранного языка) / Сост. С.Ф. Шатилов, К.И. Саломатов, Е.С. Рабунский. – М., 1977. – 26 с.

16. Профессионально-педагогическая направленность обучения иностранному языку в вузе: материалы научной конференции, 22–24 мая, 1974. – Горький, 1974. – 419 с.

17. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії / Надія Скотна. – Львів : Українські технології, 2005. – 384 с.